

Postawy rodzicielskie a zdolności w zakresie samoregulacji: wychowawcze uwarunkowania gratyfikacji podstawowych potrzeb, internalizacji standardów oraz siły woli

ROMANA KADZIKOWSKA-WRZOSEK

Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej
Wydział Zamiejscowy w Sopocie

STRESZCZENIE

Celem dwóch badań zaprezentowanych w artykule było wykazanie związku między postawami rodzicielskimi a stopniem zaspokojenia podstawowych potrzeb psychologicznych postulowanych przez teorię autodeterminacji: przynależności, autonomii i kompetencji, poziomem internalizacji standardów oraz siłą woli. Rezultaty badania 1. potwierdziły, że postawa akceptacji i autonomii okazywana przez matkę i ojca pozytywnie wiąże się ze stopniem zaspokojenia potrzeb. Negatywny związek natomiast wykazują nadmierne wymagania oraz niekonsekwencja. Jednocześnie wykazano, że związek postaw rodzicielskich matki i ojca z zaspokojeniem podstawowych potrzeb jest różny w zależności od płci badanej młodzieży. Analiza wyników badania 1. ujawniła także, że pozytywne postawy rodzicielskie (akceptacja, autonomia) sprzyjają internalizacji standardów w zakresie aktywności szkolnej, z kolei negatywne postawy (niekonsekwencja, nadmierne wymagania) wiążą się z niskim poziomem internalizacji. Rezultaty badania 2. potwierdziły związek postaw rodzicielskich z poziomem internalizacji standardów w zakresie aktywności pozaszkolnej. Dodatkowo uzyskane w badaniu 2. wyniki wykazały pozytywny związek postaw akceptacji i autonomii okazywanych przez rodziców z siłą woli, jednocześnie potwierdzając negatywny związek

postaw związanych z niekonsekwencją i nadmiernymi wymaganiami.

Słowa kluczowe: internalizacja standardów, postawy rodzicielskie, samoregulacja, siła woli, teoria autodeterminacji

WPROWADZENIE

Zdolności w zakresie samoregulacji mają decydujące znaczenie dla adaptacji jednostki do środowiska, a trudności w tej dziedzinie prowadzą do poważnych kosztów zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym (Baumeister, Heatherton, Tice, 1994). Autorzy podkreślają, że warunkiem skutecznej samoregulacji jest posiadanie standardów, monitorowanie zgodności zachowania ze standardem oraz zdolność do podjęcia wysiłku niezbędnego dla zmiany zachowania, która utożsamiana jest z siłą woli (Schmeichel, Baumeister, 2004). Tak rozumiany proces samoregulacji odwołuje się do obecnych na gruncie psychologii rozwojowej koncepcji zajmujących się wewnętrzną (zinternalizowaną) zdolnością do regulacji emocji, myśli i zachowań. Przykładem jest koncepcja Nancy Eisenberg i współpracowników dotycząca tzw. wysiłkowej kontroli (*effortful control*) (Eisenberg, Smith, Sadovsky, Spinrad, 2004). Kontrola ta rozumiana jest jako pojawiająca się

w rozwoju dziecka zdolność do zahamowania dominującej reakcji i wykonania reakcji niedominującej. Odnosi się ona do możliwości dowolnego zahamowania, aktywacji bądź modyfikacji uwagi i zachowania, wiąże się ze świadomością planu działania oraz subiektywnymi odczuciami dowolnej kontroli myśli i uczuć. Pomiar tego rodzaju kontroli odwołuje się do wskaźników regulacji uwagi oraz zachowania (zahamowania bądź aktywacji zachowania). Rozwój w tym zakresie jest ściśle powiązany z rozwojem w dziedzinie społecznej, emocjonalnej oraz poznawczej, a wcześniej pojawiające się problemy stanowią dobry predyktor późniejszych trudności w funkcjonowaniu jednostki. Wsparciem dla takiego stanowiska mogą być rezultaty podłużnych badań, które potwierdzają, że ujawniające się w okresie dzieciństwa różnice w zdolności do kontroli działania wiążą się zarówno z późniejszymi różnicami w poziomie osiągnięć szkolnych, jak i różnicami w przystosowaniu społecznym (Block, Block, 1980; Finkenauer, Engels, Baumeister, 2005; Kremen, Block, 1998; Mischel, Ayduk, 2004). Podobną zależność wykazały korelacyjne badania June P. Tangney, Roya F. Baumeistera i Angie Luzio Boone (2004), dowodząc, że wysokie zdolności w zakresie samoregulacji łączą się z większymi osiągnięciami akademickimi i lepszym przystosowaniem (niższymi wskaźnikami psychopatologii oraz wyższą samooceną).

Z uwagi na ważne znaczenie samoregulacji dla rozwoju społecznego i poznawczego istotną kwestią staje się odpowiedź na pytanie o rolę czynników kształtujących zdolności w tym zakresie we wczesnym okresie życia. Stanowi to element wiedzy o istotnych predyktorach rozwoju, co obok wartości poznawczej może mieć również praktyczne zastosowanie (Kielar-Turska, 2011). Badacze zajmujący się tą problematyką wskazują zarówno na czynniki biologiczne, jak i na uwarunkowania wychowawcze. Przykładowo według Mary Rothbart i Douglasa Derryberry'ego (1981) podstawę rozwoju samoregulacji stanowi wrodzona tendencja do reagowania strachem jako reakcją na nieznanne i intensywne bodźce.

Badania prowadzone przez M. Rothbart i jej zespół potwierdzają, że dzieci ujawniające wyraźne reakcje strachu i unikania w wieku niemowlęcym, w wieku 7 lat wykazywały również większy strach, smutek, nieśmiałość, małe skłonności do wyrażania złości, agresji oraz niską impulsywność. U tych dzieci odnotowano również większą predyspozycję do reagowania poczuciem winy, większą empatię. Z kolei u dzieci, u których w wieku 3 lat nie stwierdzono skłonności do przeżywania strachu, w wieku 11 lat zauważono silne tendencje do agresywnych zachowań (Rueda, Posner, Rothbart, 2004).

Liczne badania wskazują także, że ważną rolę odgrywają w tym przypadku wychowawcze oddziaływania rodziców. Rezultaty badań zgodnie potwierdzają, że bezpieczny styl więzi, wspieranie autonomii, ciepło, a jednocześnie pełne zaangażowania w proces wychowawczy oddziaływania rodziców kształtują wysokie zdolności w zakresie samoregulacji u dzieci (Finkenauer, Engels, Baumeister, 2005). Przykładowo Eisenberg wraz ze swoimi współpracownikami potwierdza, że matki dzieci ujawniających trudności w zakresie kontroli są mało wrażliwe na potrzeby dziecka, dyrektywne i narzucające własną wolę dziecku. Wspieranie autonomii dziecka, a także zaangażowanie w opiekę rodzicielską pozwala, zdaniem tych autorów, przewidzieć zdolności w zakresie samoregulacji mierzone na podstawie umiejętności planowania, koncentracji na zadaniu oraz możliwości ukończenia zadania bez nadzoru dorosłych. Adam M. Kremen i Jack Block (1998) konkludując rezultaty badań podłużnych, stwierdzają, że ciepłe, wspierające autonomię oddziaływanie rodziców stanowi czynnik zapobiegający powstaniu związanych z płcią problemów z tzw. kontrolą ego. Takie pozytywne postawy rodzicielskie zapobiegają powstaniu u dziewcząt nadmiernej kontroli ego (*ego-overcontrol*), która wiąże się ze skrupowaniem, zahamowaniem, brakiem okazywania emocji, skłonnością do zachowań kompulsywnych. Z kolei u chłopców ta postawa rodziców pozwala uniknąć problemów z niedostateczną kontrolą ego (*ego-undercontrol*), prowadzącą do im-

pulsywności, poszukiwania natychmiastowej gratyfikacji, ulegania różnego rodzaju pokusom, czy też rezygnowania z działania w obliczu trudności. Wspieranie autonomii, zaangażowanie i ciepło okazywane dziecku wydają się zarówno sprzyjać internalizacji standardów, jak i kształtowaniu wysokiej sprawności mechanizmów odpowiedzialnych za kontrolę działania.

WSPIERANIE AUTONOMII A INTERNALIZACJA STANDARDÓW I SIŁA WOLI

Grażyna Kochańska wraz ze swoimi współpracownikami wyróżnia dwa rodzaje posłuszeństwa dziecka wobec rodzicielskich nakazów: „posłuszeństwo zaangażowane” (*committed compliance*) oraz „posłuszeństwo sytuacyjne” (*situationally driver compliance*) (Kochańska, Aksan, 1995; Kochańska, Coy, Murray, 2001). Autorzy podkreślają, że samo posłuszeństwo dziecka jest zjawiskiem złożonym, a psycholodzy nie zawsze biorą ten fakt pod uwagę, analizując zachowanie dziecka. Posłuszeństwo może się wiązać z przekonaniem dziecka o słuszności zasad przekazywanych przez rodziców oraz poczuciem wewnętrznej obligacji do działania zgodnego z tymi zasadami i ma ono wówczas charakter tzw. posłuszeństwa zaangażowanego. „Posłuszeństwo zaangażowane” jest koncepcyjnie spójne z pojęciem internalizacji i stanowi wskaźnik rozwijającego się dziecięcego sumienia oraz zmiany kontroli o charakterze zewnętrznym na kontrolę wewnętrzną. Drugi rodzaj posłuszeństwa – tzw. posłuszeństwo sytuacyjne – reprezentuje kontrolę zewnętrzną, wyraża bieżące podporządkowanie się dziecka rodzicielskim nakazom, jest związane z kontekstem sytuacyjnym i wymaga nieustannej rodzicielskiej kontroli. Przyjmując perspektywę rozwojową, Kochańska zauważa, że wraz z wiekiem wzrastają tendencje w zakresie „posłuszeństwa zaangażowanego”, a maleją w zakresie „posłuszeństwa sytuacyjnego”. Wyniki jednego z badań przeprowadzonych przez Grażynę Kochańską i Nazana Aksana (1995) wskazują,

że dla przekształcenia „posłuszeństwa sytuacyjnego” w „posłuszeństwo zaangażowane” istotne znaczenie ma charakter relacji między matką a dzieckiem, a szczególnie wspólne doświadczanie pozytywnych emocji. Uzyskane rezultaty potwierdziły, że tzw. łagodne kierowanie (*gentle guidance*), które łączyło się z uzasadnianiem, wyjaśnianiem, pozytywnym komentowaniem, powodowało większe posłuszeństwo dziecka. Odmienne rezultaty uzyskano w przypadku matek, których zachowanie wiązało się z zastraszaniem, fizyczną agresją i negatywną ekspresją emocjonalną, co zostało określone mianem „negatywnej kontroli” (Kochańska, Aksan, 1995).

Richard M. Ryan i Edward L. Deci (2000, 2008) w ramach teorii autodeterminacji (*Self-Determination Theory*) zwracają uwagę na fakt, że internalizacja standardów może łączyć się ze zróżnicowanym poziomem autonomii. Tym samym autorzy obok kontroli zewnętrznej, określanej przez Kochańską i jej współpracowników mianem „posłuszeństwa sytuacyjnego”, wyróżniają trzy różne poziomy internalizacji standardów. Regulacja wewnętrzna czy też, jak to określa Kochańska, „posłuszeństwo zaangażowane” może być kierowane przez motywację o zróżnicowanym poziomie autonomii: introjekcję, identyfikację bądź integrację. Autorzy rozpatrują pewnego rodzaju kontinuum internalizacji standardów, w ramach którego „kontrola zewnętrzna” reprezentuje brak internalizacji, a z kolei „integracja” odnosi się do pełnej internalizacji. Ryan i Deci wraz ze współpracownikami uznają, że optymalnym rezultatem procesu internalizacji jest nie tylko działanie zgodne z określonymi zasadami, ale pełne utożsamianie się z nimi, traktowanie ich jako własne (Joussemet, Landry, Koestner, 2008; Ryan, Deci, 2000, 2008; Soenens, Vansteenkiste, 2005, 2010). Takiej pełnej internalizacji sprzyja kontekst sytuacyjny, który jednocześnie zaspokaja trzy, zdaniem autorów, podstawowe potrzeby psychologiczne: autonomii, przynależności i kompetencji. Potrzebę przynależności zaspokajają zainteresowanie i ciepło okazywane dziecku, potrzebę kompetencji – stawianie wymagań dostosowanych do możliwości dziecka na da-

nym etapie rozwoju i dostarczanie informacji zwrotnych na temat postępów, potrzebę autonomii – stwarzanie możliwości wyboru, przyjmowanie perspektywy dziecka, uzasadnianie słuszności danego polecenia czy standardu (Ryan, Deci, 2000). Wspierający autonomię rodzice jasno przekazują dziecku zasady postępowania, ale jednocześnie dostarczają uzasadnienia i wyjaśniają potrzebę podjęcia określonego działania, zachęcają do inicjatywy, przyjmują perspektywę dziecka, uwzględniają jego uczucia i minimalizują stosowanie kontroli. Niekorzystny wpływ na internalizację, jak i w dalszej konsekwencji na funkcjonowanie dziecka, wywiera stosowanie przez rodziców psychologicznej kontroli. Charakteryzuje się ona wykorzystywaniem różnorodnych technik manipulujących myślami i uczuciami dziecka, takich jak wzbudzanie poczucia winy, zawstydzanie, wycofywanie miłości, zastraszenie, zabranianie swobodnej ekspresji myśli i uczuć w celu nakłonienia dziecka do podporządkowania się rodzicielskim nakazom. W konsekwencji dziecko odbiera rodzicielską miłość jako nieautentyczną, kształtuje się u niego zgeneralizowana niepewność co do własnych kompetencji i brak poczucie autodeterminacji (Soenens i Vansteenkiste, 2005, 2010).

Ryan i Deci (2008) dokonują rozróżnienia między dwoma rodzajami kontroli działania: samoregulacją jako przykładem kontroli autonomicznej, odbywającej się na bazie standardów zintegrowanych bądź też identyfikowanych z „ja”, i samokontrolą jako przykładem nieautonomicznego typu kontroli, działającej w wyniku presji zewnętrznej bądź też przymusu wewnętrznego (introjekcji). Julius Kuhl (2000) określa inaczej samokontrolę jako regulację zgodną z celem (*goal maintenance*), natomiast samoregulację jako regulację zgodną z „ja” (*self-maintenance*). Julius Kuhl i Arno Fuhrmann (2009), podobnie jak Kochańska, zakładają, że rozwój zdolności w zakresie kontroli działania wiąże się z przejściem od etapu, na którym dominuje samokontrola, do etapu, gdzie w przeważającym stopniu to samoregulacja kieruje działaniami jednostki. Jednocześnie autorzy przyjmu-

ją, że samoregulacja związana jest z wysoką sprawnością mechanizmów kontroli działania – silną wolą. Można stąd wnosić, że niezależnie od ogólnego kierunku zmian rozwojowych na każdym etapie rozwoju ujawniają się uwarunkowane siłą woli różnice indywidualne w zakresie dominującego u danej osoby typu kontroli działania. Osoby, które cechuje silna wola – w ujęciu Kuhla – zorientowane na działanie wykazują większe tendencje w zakresie samoregulacji. Z kolei u osób o słabej woli – zdaniem Kuhla – zorientowanych na stan w funkcjonowaniu dominuje samokontrola.

Kuhl wraz ze swoimi współpracownikami powołuje się na prowadzone na gruncie genetyki zachowania badania z udziałem bliźniąt monozygotycznych i dzygotycznych, które potwierdziły, że sprawność mechanizmów kontroli działania, która odpowiada pojęciu siły woli i ma decydujące znaczenie dla efektywności procesu samoregulacji, w niewielkim stopniu jest zdeterminowana przez czynnik genetyczny (Kästele, 1988, za: Kuhl, Fuhrmann, 2009). Autor wskazuje również na proces socjalizacji jako główny czynnik wpływający na różnice w orientacji na stan vs. na działanie. Kuhl wraz ze swoimi współpracownikami zakłada, że podstawę silnej woli stanowi wychowanie, które sprzyja wyraźnemu określeniu granic własnego „ja” oraz kształtowaniu wysokich kompetencji w kwestii regulacji afektu. Wysokie kompetencje w tym zakresie pozwalają na poradzenie sobie z utrudniającymi działanie negatywnymi stanami afektywno-motywacyjnymi. Z tego powodu słaba wola – orientacja na stan – jest konsekwencją symbiotycznych relacji z matką, które nie pozwalają na określenie własnych potrzeb i możliwości, jak i na samodzielność w obszarze regulacji afektu (Kuhl, Keller, 2008). Ponadto Kuhl wskazuje, że orientacja na stan może stanowić konsekwencję wychowania autorytarnego, w ramach którego narzucana jest dziecku wola rodziców. Może także łączyć się z wymogiem nadmiernej obowiązkowości, z odbieraniem dziecku możliwości rozwijania własnej inicjatywy i realizowania zainteresowań, ale także z nadopiekuńczością

oraz brakiem stymulacji. Dodatkowo liczne, powtarzające się porażki, poważne zmiany i brak stabilizacji, a także niekonsekwencja rodziców i nauczycieli mogą stanowić czynnik powodujący ukształtowanie się orientacji na stan (Kuhl, Keller, 2008; Marszał-Wiśniewska, 2001).

Omówione dotychczas koncepcje teoretyczne, a także wyniki badań wskazują na istotną rolę oddziaływań rodziców w kształtowaniu zdolności w zakresie samoregulacji. Celem dwóch badań omówionych w dalszej części artykułu było wykazanie związku między postawami rodzicielskimi a poziomem zaspokojenia podstawowych potrzeb postulowanych przez teorię autodeterminacji (Ryan, Deci, 2000), poziomem autonomii motywacji kierującej aktywnością szkolną i pozaszkolną oraz sprawnością mechanizmów kontroli działania. Grupę badaną stanowili adolescenty, u których w szczególny sposób zauważalne są: kształtowanie się i przemiana wewnętrznych mechanizmów regulacji aktywności oraz dążenie do autonomicznego kierowania własnym życiem i samookreślenia (Mądrycki, 2002; Obuchowska, 2009).

BADANIA WŁASNE

BADANIE 1

Celem badania 1. było określenie związku między oceną postaw rodzicielskich matki i ojca przez adolescentów a deklarowanym przez nich poziomem zaspokojenia potrzeb: autonomii, przynależności, kompetencji oraz charakterem regulacji kierującej aktywnością szkolną. Postawy ujawniane przez matkę i ojca mogą charakteryzować się różnym stopniem spójności, co decyduje o tzw. konstelacji postaw. W rezultacie owe konstelacje mogą mieć charakter jednorodny (w sytuacji, kiedy oboje rodziców ujawniają w jednakowym stopniu niepożądane bądź pożądane postawy) lub niejednorodny (kiedy jedno z rodziców ujawnia właściwą, a drugie niewłaściwą postawę). Autorzy wskazują na istotne znaczenie konstelacji postaw rodzicielskich w kształtowaniu róż-

nych właściwości osobowości dzieci (Plopa, 2008). W badaniu analizowano związek między poziomem zaspokojenia potrzeb oraz charakterem motywacji kierującej aktywnością szkolną a poziomem spójności postaw rodzicielskich matki i ojca. W niniejszym badaniu sformułowano następujące pytania badawcze:

1. Czy postawy rodzicielskie stanowią istotny predyktor poziomu deklarowanego zaspokojenia potrzeb: autonomii, przynależności i kompetencji?
2. Czy postawy rodzicielskie stanowią istotny predyktor poziomu autonomii motywacji kierującej aktywnością szkolną?
3. Czy poziom zaspokojenia potrzeb oraz charakter motywacji kierującej aktywnością szkolną wiąże się ze spójnością vs. brakiem spójności w zakresie postaw rodzicielskich ujawnianych przez matkę i ojca?

Osoby badane

W badaniu uczestniczyła grupa składająca się ze 100 osób, w tym 46 dziewcząt i 54 chłopców w wieku 17–19 lat ($M = 18,19$; $SD = 0,75$). Byli to uczniowie jednej ze szkół średnich w Gdańsku.

Mierzone zmienne

1. Postawy rodzicielskie oceniano na podstawie Skali Postaw Rodzicielskich (SPR) w opracowaniu Mieczysława Plopy (2008). Zarówno Skala SPR2-Moja matka, jak i Skala SPR2-Mój ojciec składają się z pięciu wymiarów: Akceptacja–Odrzucenie, Autonomia, Ochranianie, Wymagania i Niekonsekwencja. W badanej próbie poszczególne podskale uzyskały zadowalającą rzetelność. Skala „Moja matka”: Akceptacja–Odrzucenie α Cronbacha .93; Autonomia α Cronbacha .84; Ochranianie α Cronbacha .81; Wymagania α Cronbacha .91; Niekonsekwencja α Cronbacha .91. Skala „Mój ojciec”: Akceptacja–Odrzucenie α Cronbacha .90; Autonomia α Cronbacha .89; Ochranianie α Cronbacha .83; Wymagania α Cronbacha .88; Niekonsekwencja α Cronbacha .92.

2. Poziom zaspokojenia podstawowych potrzeb psychologicznych oceniano na podstawie Skali Podstawowych Potrzeb Psychologicznych (*Basic Psychological Needs Scale*) Jennifer G. La Guardia, Richarda M. Ryana, Charlesa E. Couchmana, Edwarda L. Deci (2000). Kwestionariusz ten zawiera 21 pozycji, które należą do 3 skal mierzących poziom zaspokojenia potrzeb: kompetencji, autonomii i przynależności. Są to skale typu Likerta, każda z pozycji jest oceniana od 1 – *zupełnie nieprawdziwe* do 7 – *zdecydowanie prawdziwe*. Skala mierząca poziom zaspokojenia potrzeby kompetencji zawiera 6 pozycji (np. *Często czuję, że brakuje mi odpowiednich umiejętności*), rzetelność α Cronbacha .61. Skala mierząca poziom zaspokojenia potrzeby autonomii zawiera 7 pozycji (np. *Niewiele mam okazji, aby decydować, jak powinny układać się sprawy w moim życiu*), rzetelność α Cronbacha .62. Skala mierząca poziom zaspokojenia potrzeby przynależności zawiera 8 pozycji (np. *Są w moim życiu osoby, które troszczą się o mnie*), rzetelność α Cronbacha .70.

3. Poziom autonomii motywacji, leżącej u podstaw aktywności związanej z nauką w szkole, oceniano na podstawie Kwestionariusza Samoregulacji (*Self-Regulation Questionnaires-L*) Richarda M. Ryana i Jamesa P. Connella (1989). Kwestionariusz ten zawiera cztery pytania (*Dlaczego odrabiasz lekcje?; Dlaczego uważasz na lekcjach?; Dlaczego zgłaszasz się do odpowiedzi?; Dlaczego starasz się, jak najlepiej radzić sobie w szkole?*). Badany ustosunkowuje się do tych pytań, oceniając, w jakim stopniu (na skali od 1 – *zdecydowanie nieprawdziwe* do 4 – *zdecydowanie prawdziwe*) jego działaniem kieruje każda z czterech rodzajów motywacji reprezentujących zróżnicowany poziom autonomii: kontrolę zewnętrzną (np. *Lubię, kiedy nauczyciel mnie chwali*), introjekcję (np. *Byłoby mi wstyd, gdybym tego nie robił(a)*), identyfikację (np. *Zależy mi na tym, aby dobrze opanować materiał*), integrację (np. *Daje mi to zadowolenie*). Skale mierzące poszczególne rodzaje motywacji w badanej próbie uzyskały zadowalającą rzetelność: kontrola zewnętrzna α Cronbacha .84, introjekcja α Cronba-

cha .88, identyfikacja α Cronbacha .83, integracja α Cronbacha .85. Wyniki uzyskane na podstawie tego kwestionariusza pozwalają na obliczenie względnego wskaźnika autonomii (*Relative Autonomy Index – RAI*), zgodnie ze wzorem: $2x$ motywacja o charakterze integracji + motywacja o charakterze identyfikacji – $2x$ motywacja o charakterze zewnętrznej kontroli (Ryan, Connell, 1989). Im wyższą wartość przyjmuje ten wskaźnik, tym wyższy poziom autonomii charakteryzuje motywację kierującą aktywnością szkolną.

WYNIKI

Postawy rodzicielskie w percepcji badanych dziewcząt i chłopców a poziom zaspokojenia potrzeb: autonomii, więzi i kompetencji

Zgodnie z normami stenowymi dla młodzieży w wieku 13–19 lat Skali „Moja matka” i „Mój ojciec” (Plopa, 2008) badani oceniali postawy rodzicielskie zarówno matki, jak i ojca jako właściwe (pożądane), umiarkowanie właściwe i niewłaściwe. Nie wykazano istotnych różnic w ocenie postaw rodzicielskich matki i ojca między badanymi chłopcami i dziewczętami.

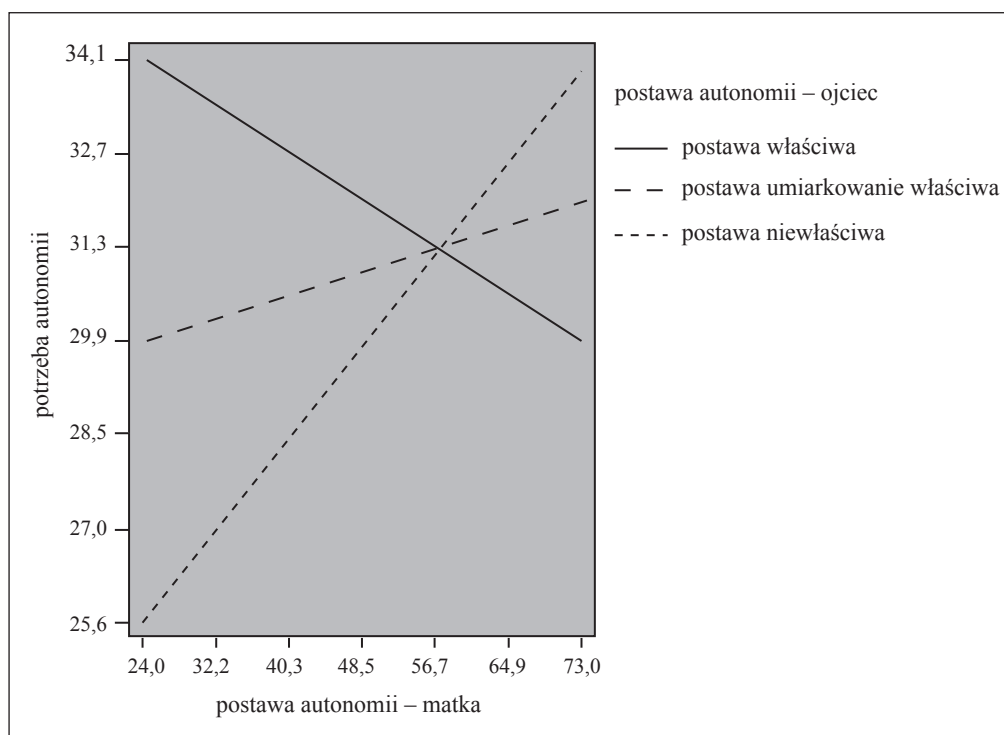
Początkowe analizy nie wykazały istotnych różnic w poziomie zaspokojenia podstawowych potrzeb psychologicznych postulowanych przez teorię autodeterminacji między badanymi dziewczętami i chłopcami. Aby udzielić odpowiedzi na pytanie, czy postawy rodzicielskie i ich konstelacje są trafnymi predyktorami deklarowanego przez młodzież poziomu zaspokojenia potrzeb psychologicznych, przeprowadzono analizę wielokrotnej regresji zarówno łącznie dla wszystkich badanych, jak i osobno dla płci. W celu oszacowania efektu interakcji postawy rodzicielskiej matki i ojca (konstelacji postaw) wprowadzono do analizy dodatkowy predyktor, będący iloczynem obu zmiennych niezależnych (postawy matki i ojca w zakresie danego wymiaru) (Sosnowski, 2010). Istotne zależności wy-

kazano, obliczając wyniki oddzielnie dla płci. W grupie badanych chłopców uzyskane rezultaty potwierdziły, że dla poziomu zaspokojenia potrzeby autonomii istotne znaczenie ma interakcja postaw rodzicielskich w zakresie autonomii, $F(3,50) = 2,55$; $p < .05$, zmiana $R^2 = .33$, skorygowane $R^2 = .08$. Interakcja (konstelacja) postaw rodzicielskich w zakresie autonomii stanowi istotny predyktor poziomu zaspokojenia potrzeby autonomii deklarowanego przez badanych chłopców, $\beta = -.32$; $t(50) = -2,26$; $p < .05$. Wizualizacja sposobu oddziaływania interakcji postaw rodzicielskich matki i ojca w zakresie autonomii na poziom zaspokojenia potrzeby autonomii w grupie badanych chłopców jest przedstawiona na rysunku 1.

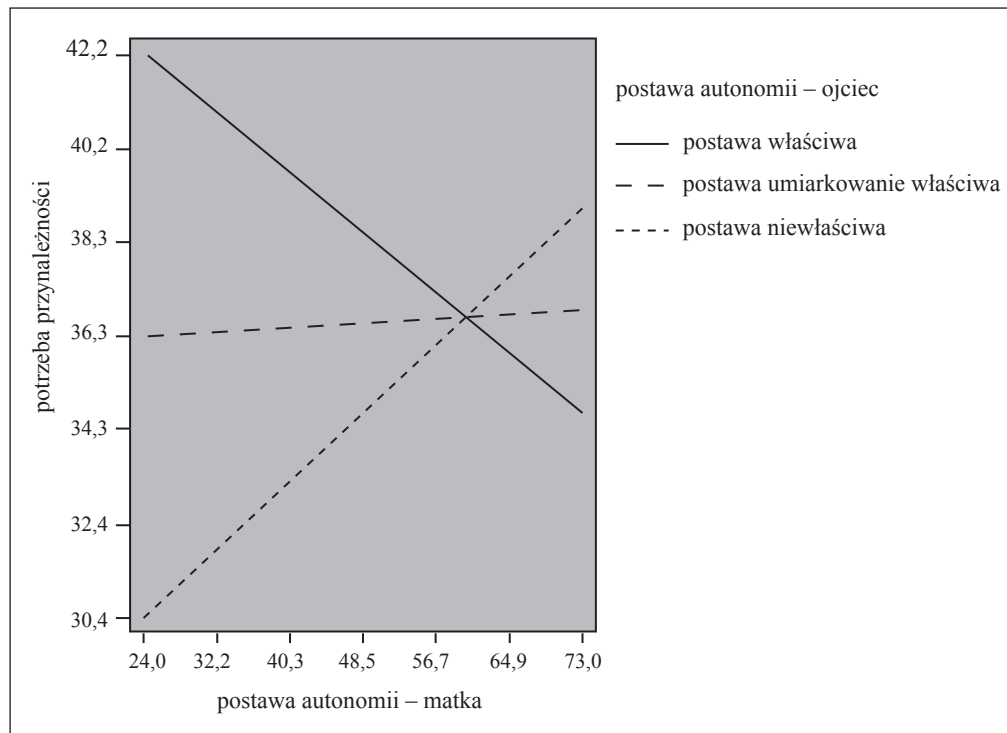
Jak widać, najwyższy poziom zaspokojenia potrzeby autonomii charakteryzuje tych badanych chłopców, których matki i ojcowie ujawniają niespójne postawy w zakresie

wspierania autonomii swoich synów. Brak rozwijania autonomii syna przez ojca jest rekompensowany wspieraniem autonomii przez matkę. Podobnie brak wspierania autonomii przez matkę jest rekompensowany wzbudzeniem autonomii przez ojca.

W grupie badanych chłopców analiza potwierdziła także, że istotnym predyktorem poczucia przynależności jest niejednorodna konstelacja postaw rodzicielskich w zakresie autonomii, $F(3,50) = 2,50$; $p < .05$, zmiana $R^2 = .083$, skorygowane $R^2 = .09$. Interakcja postaw rodzicielskich w zakresie autonomii istotnie wyjaśnia poziom zaspokojenia potrzeby przynależności w grupie badanych chłopców, $\beta = -.31$; $t(50) = -2,18$; $p < .05$. Wizualizacja sposobu oddziaływania interakcji postaw rodzicielskich matki i ojca w zakresie autonomii na poziom zaspokojenia potrzeby przynależności w grupie badanych chłopców jest przedstawiona na rysunku 2.

Rysunek 1. Postawa autonomii matki i ojca a poziom zaspokojenia potrzeby autonomii w grupie badanych chłopców

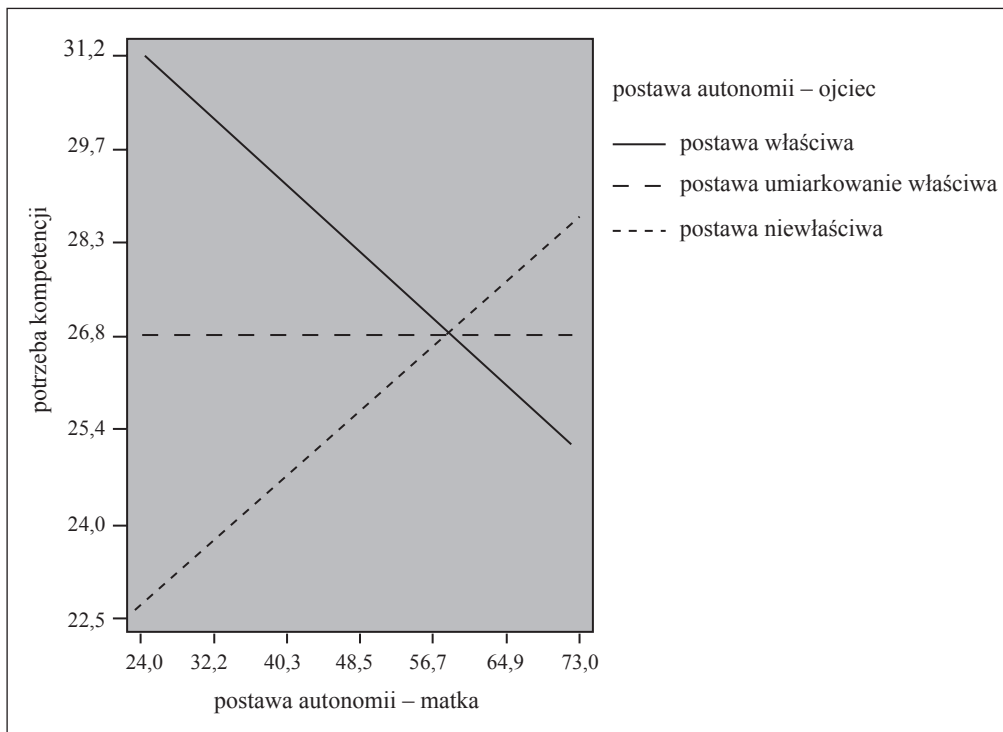

Rysunek 2. Postawa autonomii matki i ojca a poziom zaspokojenia potrzeby przynależności w grupie badanych chłopców

Najwyższy poziom zaspokojenia potrzeby przynależności deklarują ci chłopcy, których ojcowie wspierają autonomię, a jednocześnie matki okazują postawę przeciwną. Wspierająca autonomię synów matka w znacznie niższym stopniu kompensuje brak wspierania autonomii przez ojca – w tym przypadku badani chłopcy w niższym stopniu deklarują zaspokojenie potrzeby przynależności. W grupie badanych chłopców dodatkowo wykazano, że istotnymi predyktorami poziomu zaspokojenia potrzeby przynależności są wymagania ze strony ojca, $\beta = -.35$; $t(52) = -2.71$; $p < .05$; $F(1,52) = 7.35$; $p < .01$, skorygowane $R^2 = .13$ oraz niekonsekwentna postawa ojca, $\beta = -.35$; $t(52) = -2.68$; $p < .05$; $F(1,52) = 7.19$; $p < .05$, skorygowane $R^2 = .12$. Nadmierne wymagania oraz niekonsekwencja

w postępowaniu wiążą się z deklarowanym przez chłopców niższym poziomem zaspokojenia potrzeby przynależności.

W grupie badanych chłopców potwierdzono, że istotnym predyktorem poziomu zaspokojenia potrzeby kompetencji jest niekonsekwentna postawa ojca, $\beta = -.31$; $t(52) = -2.35$; $p < .05$; $F(1,52) = 5.50$; $p < .05$, skorygowane $R^2 = .08$. Im większa niekonsekwencja ojca, tym niższe poczucie kompetencji deklaruje chłopiec. Analiza wykazała także, że trafnym predyktorem poziomu zaspokojenia potrzeby kompetencji deklarowanego przez chłopców jest konstelacja postaw rodzicielskich w zakresie autonomii, $\beta = -.38$; $t(52) = -2.52$; $p < .05$; $F(3,50) = 3.07$; $p < .05$; zmiana $R^2 = .109$, skorygowane $R^2 = .11$. Wizualizacja sposobu oddziaływania interak-

Rysunek 3. Postawa autonomii ojca i matki a poziom zaspokojenia potrzeby kompetencji w grupie badanych chłopców

cji postaw rodzicielskich w zakresie Autonomii na deklarowany poziom zaspokojenia potrzeby kompetencji w grupie chłopców została przedstawiona na rysunku 3.

Najwyższy poziom kompetencji deklarują ci chłopcy, których rodzice ujawniają niejednorodną konstelację w kwestii postawy wspierającej autonomię. Badani chłopcy deklarowali najwyższy poziom zaspokojenia potrzeby kompetencji w sytuacji, kiedy ojciec kompensuje brak wspierania autonomii przez matkę swoją postawą wzbudzającą poczucie autonomii. Jednocześnie, jak widać na rysunku 3, wspieranie autonomii syna przez matkę nie rekompensuje w takim samym stopniu braku rozwijania niezależności u syna przez ojca.

Wyniki analizy wykazały także w grupie badanych dziewcząt, że istotnym predyktorem

poziomu zaspokojenia potrzeby autonomii jest postawa Akceptacji–Odrzucenia ojca, $F(1,44) = 5.00$, $p < .05$, skorygowane $R^2 = .09$, $\beta = .32$; $t(44) = 2.24$; $p < .05$. Podobnie trafnym predyktorem okazała się postawa Autonomii ojca, $F(1,44) = 5.97$; $p < .05$, skorygowane $R^2 = .10$, $\beta = .35$; $t(44) = 2.44$; $p < .05$. Wspieranie autonomii przez ojca ma również istotne znaczenie dla deklarowanego przez badane dziewczęta zaspokojenia potrzeby przynależności, $F(1,44) = 6.69$; $p < .05$, skorygowane $R^2 = .12$, $\beta = .36$; $p < .05$; $t(44) = 2.59$; $p < .05$. Dla poczucia przynależności w grupie badanych dziewcząt istotne znaczenie ma również postawa Akceptacji–Odrzucenia ojca, $F(1,44) = 3.95$; $p < .05$. Im bardziej ojciec okazuje akceptację swojej córce, tym wyższy poziom zaspokojenia potrzeby przynależności

ona deklaruje, $\beta = .29$; $t(44) = 2.06$; $p < .05$. Trafnym predyktorem poziomu zaspokojenia potrzeby kompetencji w grupie badanych dziewcząt okazała się postawa Autonomii matki, $F(1,44) = 6.28$, skorygowane $R^2 = .11$, $\beta = .35$; $t(44) = 2.84$; $p < .05$.

Postawy rodzicielskie w percepcji badanych chłopców i dziewcząt a poziom autonomii motywacji kierującej aktywnością szkolną

Początkowe analizy nie wykazały istotnych różnic w charakterze motywacji kierującej ak-

tywnością szkolną między badanymi dziewczętami i chłopcami. Podobnie jak w przypadku pozostałych zmiennych wyjaśnianych, również dla RAI analizę regresji przeprowadzono łącznie dla wszystkich badanych i oddzielnie dla płci. Istotne zależności potwierdzono, przeprowadzając analizę łącznie dla wszystkich badanych. Wyniki tej analizy są przedstawione w tabeli 1.

Jak widać, trafnymi predyktorami poziomu autonomii motywacji kierującej aktywnością szkolną okazały się akceptująca postawa matki, wspieranie autonomii zarówno przez matkę, jak i ojca, wymagająca postawa matki

Tabela 1. Postawy rodzicielskie a poziom autonomii motywacji związanej z aktywnością szkolną mierzonej na podstawie względnego wskaźnika autonomii (*Relative Autonomy Index* – RAI)

Zmienna przewidywana	Predyktory	Krok 1 β	% wariancji	Predyktory	Krok 2 β	% wariancji
RAI	Akceptacja matki	.21*	8,7	Akceptacja matki	.21*	7,9
	Akceptacja ojca	.14		Akceptacja ojca	.14	
				Akceptacja matki × Akceptacja ojca	-.01	
RAI	Autonomia matki	.40**	19,7	Autonomia matki	.41**	19,0
	Autonomia ojca	.33**		Autonomia ojca	-.32	
				Autonomia matki × Autonomia ojca	.05	
RAI	Ochrona matki	.08		Ochrona matki	.06	
	Ochrona ojca	-.07		Ochrona ojca	-.04	
				Ochrona matki × Ochrona ojca	.07	
RAI	Wymagania matki	-.30**	15,8	Wymagania matki	-.31**	16,2
	Wymagania ojca	-.28*		Wymagania ojca	.29*	
				Wymagania matki × Wymagania ojca	.15	
Względny wskaźnik autonomii (RAI)	Niekonsekwencja matki	-.36**	16,1	Niekonsekwencja matki	-.34**	16,7
	Niekonsekwencja ojca	-.24*		Niekonsekwencja ojca	.25*	
				Niekonsekwencja matki × Niekonsekwencja ojca	.12	

* $p < .05$; ** $p < .01$

i ojca oraz postawa niekonsekwentna matki. Im bardziej matka okazuje akceptację, a także matka i ojciec wspierają autonomię, w tym większym stopniu motywacja kierująca aktywnością szkolną ma charakter autonomiczny. Z kolei tym niższy poziom autonomii cechuje motywację związaną z aktywnością szkolną, im bardziej matka i ojciec są nadmiernie wymagający, a matka dodatkowo również niekonsekwentna.

BADANIE 2

Celem badania 2. było określenie związku między postawami rodzicielskimi w percepcji badanych dziewcząt i chłopców a sprawnością mechanizmów kontroli działania – siłą woli w ujęciu Kuhla. Zmierzano także do ustalenia, jaki związek zachodzi między poziomem autonomii „osobistych dążeń” (*personal strivings*) (Emmons, 1998) badanych chłopców i dziewcząt a postawami rodzicielskimi matki i ojca. Robert A. Emmons, odwołując się do Gordona W. Allporta (1988), definiuje „osobiste dążenia” jako to, co jednostka typowo usiłuje robić. W tym znaczeniu „osobiste dążenia” odzwierciedlają względnie trwale i niezależne od kontekstu sytuacyjnego oraz kulturowego standardy działania jednostki i w pewnym sensie mogą być rozumiane jako idiograficzny wyraz jej bardziej ogólnych cech i motywów (Emmons, 1998).

Rezultaty przeprowadzonego badania miały udzielić odpowiedzi na następujące pytania:

1. Czy postawy rodzicielskie stanowią istotny predyktor sprawności mechanizmów kontroli działania – orientacji na stan vs. na działanie?
2. Czy postawy rodzicielskie stanowią istotny predyktor poziomu autonomii w zakresie „osobistych dążeń”?

Osoby badane

W badaniu udział wzięły 92 osoby, w tym 50 dziewcząt i 42 chłopców. Byli to uczniowie czterech klas maturalnych z liceum ogólnokształcącego w Gdyni, wiek od 18 do 19 lat ($M = 18.5$; $SD = 0.50$).

Mierzone zmienne

1. Postawy rodzicielskie oceniano na podstawie Skali Postaw Rodzicielskich (SPR) w opracowaniu Plopy (2008). W badanej próbie poszczególne podskale uzyskały zadowalającą rzetelność. Skala „Moja matka”: Akceptacja–Odrzucenie α Cronbacha .91; Autonomia α Cronbacha .86; Ochronianie α Cronbacha .84; Wymagania α Cronbacha .90; Niekonsekwencja α Cronbacha .93. Skala „Mój ojciec”: Akceptacja–Odrzucenie α Cronbacha .87; Autonomia α Cronbacha .90; Ochronianie α Cronbacha .86; Wymagania α Cronbacha .87; Niekonsekwencja α Cronbacha .90.

2. Orientację na stan vs. na działanie mierzono za pomocą Skali Kontroli Działania (ACS-90, Action Control Scale-90) Kuhla w polskiej adaptacji Magdaleny Marszał-Wiśniewskiej (2002). Trzy skale odpowiadają wyodrębnionym przez Kula typom orientacji: orientacji na stan vs. na działanie w sytuacjach decyzyjnych AOD/SOD; orientacji na stan vs. na działanie w sytuacjach niepowodzenia AOF/SOF; orientacji na działanie vs. na zmienność AOP/VOP. W badaniu jest możliwy niezależny pomiar na podstawie każdej ze skal. W prezentowanym badaniu wykorzystano dwie skale: skalę AOD/SOD mierzącą zdolności w zakresie wzbudzania afektu pozytywnego i skalę AOF/SOF mierzącą zdolności w zakresie neutralizacji afektu negatywnego. W badanej próbie zarówno skala AOD/SOD uzyskała akceptowalną rzetelność α Cronbacha .65, jak i skala AOF/SOF α Cronbacha .67.

3. Poziom autodeterminacji w zakresie „osobistych dążeń” mierzono za pomocą Kwestionariusza Osobistych Dążeń Emmons (1998). Kwestionariusz składa się z dwóch części. W części pierwszej zadaniem badanych jest wypisanie dziesięciu „osobistych dążeń” (zgodnie z podaną definicją: *o co na ogół się starasz*). Następnie, w części drugiej, osoby badane klasyfikują swoje dążenia według czterech kategorii stworzonych na podstawie teorii autodeterminacji Ryana i Deci (2000): powody zewnętrzne, introjekcja, identyfikacja, integracja. Metoda ta pozwala na

obliczenie trzech wskaźników: 1) „powody kontrolowane” – zawiera zsumowane wyniki wszystkich dążeń w zakresie motywów: powody zewnętrzne, introjekcja, w badaniu skale te uzyskały dobrą rzetelność α Cronbacha .93; 2) „powody autonomiczne” – zawiera zsumowane wyniki wszystkich dążeń w zakresie motywów: identyfikacja i motywacja wewnętrzna, w badaniu skale te uzyskały dobrą rzetelność α Cronbacha .92; 3) „ogólny poziom autonomii”, który oblicza się na podstawie różnicy między „powodami autonomicznymi” i „powodami kontrolowanymi” (Koestner i in., 2006). Podczas analizy rezultatów uzyska-

nych w niniejszym badaniu wykorzystano ostatni, najbardziej syntetyczny wskaźnik poczucia autodeterminacji – „ogólny poziom autonomii”.

WYNIKI

Postawy rodzicielskie w percepcji badanych dziewcząt i chłopców a orientacja na stan vs. na działanie

Badani podobnie jak w badaniu 1. oceniali postawy rodzicielskie jako właściwe (pożądane), umiarkowanie właściwe i niewłaściwe. Nie

Tabela 2. Postawy rodzicielskie a sprawność mechanizmów kontroli działania związana z wzbudzeniem afektu pozytywnego (AOD/SOD)

Zmienna przewidywana	Predyktory	Krok 1 β	% wariacji	Predyktory	Krok 2 β	% wariacji
Orientacja na stan vs. na działanie (AOD/SOD)	Akceptacja matki	.20*	12	Akceptacja matki	.22*	13,3
	Akceptacja ojca	.27**		Akceptacja ojca	.27**	
				Akceptacja matki \times Akceptacja ojca	.06	
Orientacja na stan vs. na działanie (AOD/SOD)	Autonomia matki	.30**	12,2	Autonomia matki	.31**	11,3
	Autonomia ojca	.21*		Autonomia ojca	.21*	
				Autonomia matki \times Autonomia ojca	.03	
Orientacja na stan vs. na działanie (AOD/SOD)	Ochrona matki	-.13		Ochrona matki	-.12	
	Ochrona ojca	-.02		Ochrona ojca	-.02	
				Ochrona matki \times Ochrona ojca	.05	
Orientacja na stan vs. na działanie (AOD/SOD)	Wymagania matki	-.30**	18,6	Wymagania matki	-.30**	17,8
	Wymagania ojca	-.28**		Wymagania ojca	-.28**	
				Wymagania matki \times Wymagania ojca	-.03	
Orientacja na stan vs. na działanie (AOD/SOD)	Niekonsekwencja matki	-.25*	12,3	Niekonsekwencja matki	-.23*	17,7
	Niekonsekwencja ojca	-.17		Niekonsekwencja ojca	-.16	
				Niekonsekwencja matki \times Niekonsekwencja ojca	.25**	

* $p < .05$; ** $p < .01$

wykazano istotnych różnic w ocenie postaw rodzicielskich matki i ojca między badanymi chłopcami i dziewczętami.

Badani dziewczęta i chłopcy nie różnili się w sprawności mechanizmów kontroli działania (orientacji na stan vs. na działanie). W celu udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy postawy rodzicielskie są trafnymi predyktorami sprawności mechanizmów kontroli działania (orientacji na stan vs. na działanie), przeprowadzono analizę regresji łącznie dla wszystkich osób badanych i oddzielnie dla płci.

Istotne zależności stwierdzono, analizując wyniki wszystkich badanych. Wyniki przeprowadzonych analiz są przedstawione w tabelach 2. i 3.

Rezultaty analizy wykazały, że istotnymi predyktorami sprawności mechanizmów kontroli działania (w zakresie skali AOD/SOD) są postawa akceptacji oraz autonomii wyrażana przez matkę i ojca oraz postawa wymagająca i niekonsekwencja okazywana zarówno przez matkę, jak i ojca. Im bardziej matka i ojciec są akceptujący i wspierają autonomię, tym wyższą

Tabela 3. Postawy rodzicielskie a sprawność mechanizmów kontroli działania związana z neutralizacją afektu negatywnego (AOF/SOF)

Zmienna przewidywana	Predyktory	Krok 1 β	% wariacji	Predyktory	Krok 2 β	% wariacji
Orientacja na stan vs. na działanie (AOF/SOF)	Akceptacja matki	.24*	13,8	Akceptacja matki	.24*	12,9
	Akceptacja ojca	.27**		Akceptacja ojca	.27**	
				Akceptacja matki × Akceptacja ojca	.02	
Orientacja na stan vs. na działanie (AOF/SOF)	Autonomia matki	.34***	13,4	Autonomia matki	.34***	12,5
	Autonomia ojca	.18		Autonomia ojca	.18	
				Autonomia matki × Autonomia ojca	-.02	
Orientacja na stan vs. na działanie (AOF/SOF)	Ochrona matki	-.06		Ochrona matki	-.03	
	Ochrona ojca	-.01		Ochrona ojca	-.02	
				Ochrona matki × Ochrona ojca	.14	
Orientacja na stan vs. na działanie (AOF/SOF)	Wymagania matki	-.24*	8,6	Wymagania matki	-.24*	7,5
	Wymagania ojca	-.18		Wymagania ojca	-.18	
				Wymagania matki × Wymagania ojca	.02	
Orientacja na stan vs. na działanie (AOF/SOF)	Niekonsekwencja matki	-.30**	11,0	Niekonsekwencja matki	-.30**	10,1
	Niekonsekwencja ojca	-.15		Niekonsekwencja ojca	-.15*	
				Niekonsekwencja matki × Niekonsekwencja ojca	.03	

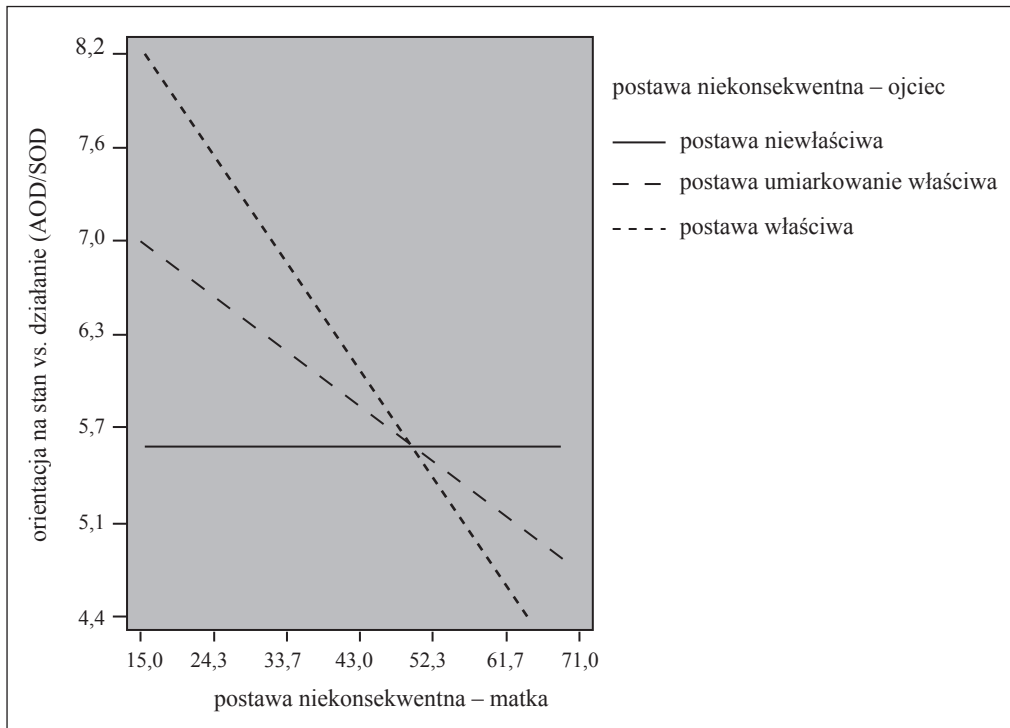
* p < .05 ** p < .01 *** p < .001

sprawność mechanizmów kontroli działania ujawniają ich dzieci. Z kolei im bardziej są nadmiernie wymagający, a także niekonsekwentni, tym niższa sprawność w kwestii kontroli działania cechuje ich dzieci. Wyniki te pokazują jednocześnie, że jedynie w zakresie postawy rodzicielskiej związanej z niekonsekwencją ma znaczenie interakcja (konstelacja) postaw rodzicielskich, $F(3,96) = 8.10$; $p < .001$, zmiana $R^2 = .062$, $\beta = .25$; $t(96) = 2.72$; $p < .05$. Wizualizacja sposobu oddziaływania interakcji postaw rodzicielskich ojca i matki w zakresie niekonsekwencji na poziom orientacji na stan vs. na działanie badanej młodzieży (AOD/SOD) jest przedstawiona na rysunku 4.

Jak widać, tym wyższy jest pozytywny związek niekonsekwentnej postawy matki z orientacją na działanie w zakresie skali AOD/SOD, im bardziej niekonsekwentną postawę

reprezentuje również ojciec. Warto zauważyć, że jeżeli niekonsekwentnej postawie matki towarzyszy niekonsekwentna postawa ojca, to w rezultacie konsekwencja matki nie przekłada się na wysoką sprawność mechanizmów kontroli działania związaną ze zdolnością do wzbudzania pozytywnego afektu. Również wówczas, kiedy niekonsekwentnej postawie matki towarzyszy umiarkowanie właściwa (pożądana) postawa ojca, to konsekwencja matki w mniejszym stopniu wiąże się z wysoką sprawnością mechanizmów kontroli działania badanej młodzieży.

W zakresie orientacji na stan vs. na działanie związanej z neutralizacją afektu negatywnego (AOF/SOF) analizy potwierdziły, że trafnymi predyktorami są postawa akceptacji okazywana zarówno przez ojca i matkę, postawa autonomii wyrażana przez matkę oraz postawa wymagająca i niekonsekwentna

Rysunek 4. Niekonsekwentna postawa matki i ojca a poziom orientacji na stan vs. na działanie w zakresie skali AOD/SOD

ujawniana przez matkę. Im bardziej rodzice są akceptujący oraz w im większym stopniu matka wspiera autonomię, tym większą zdolność w zakresie kontroli działania posiada ich dziecko. Z kolei nadmierne wymagania, a także niekonsekwencja ujawniana przez matkę wiążą się z niższą sprawnością mechanizmów kontroli działania badanej młodzieży.

Postawy rodzicielskie a poczucie autodeterminacji

Wstępna analiza nie wykazała różnic w ocenie poczucia autodeterminacji w kwestii oso-

bistych dążeń między badanymi dziewczętami i chłopcami. W celu udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy postawy rodzicielskie są trafnymi predyktorami poczucia autodeterminacji, przeprowadzono analizę regresji łącznie dla wszystkich osób badanych i oddzielnie dla płci. Istotne zależności stwierdzono, analizując wyniki wszystkich badanych. Wyniki przeprowadzonych analiz są przedstawione w tabeli 4.

Jak można zaobserwować, istotnym predyktorem „ogólnego poziomu autonomii” w systemie osobistych dążeń są: postawa akceptacji i autonomii wyrażana przez matkę,

Tabela 4. Postawy rodzicielskie a poziom „ogólnej autonomii” w systemie „osobistych dążeń”

Zmienna przewidywana	Predyktory	Krok 1 β	% wariancji	Predyktory	Krok2 β	% wariancji
Ogólna autonomia	Akceptacja matki	.30**	12,7	Akceptacja matki	.29**	11,8
	Akceptacja ojca	.19		Akceptacja ojca	.19	
				Akceptacja matki \times Akceptacja ojca	-.01	
Ogólna autonomia	Autonomia matki	.36***	14,1	Autonomia matki	.36***	13,1
	Autonomia ojca	.14		Autonomia ojca	.14	
				Autonomia matki \times Autonomia ojca	.02	
Ogólna autonomia	Ochrona matki	.02		Ochrona matki	.03	
	Ochrona ojca	-.12		Ochrona ojca	-.12	
				Ochrona matki \times ochrona ojca	.4	
Ogólna autonomia	Wymagania matki	-.30**	16,2	Wymagania matki	-.30**	15,4
	Wymagania ojca	-.25*		Wymagania ojca	-.25*	
				Wymagania matki \times Wymagania ojca	.03	
Ogólna autonomia	Niekonsekwencja matki	-.27**	11,9	Niekonsekwencja matki	-.27**	13,3
	Niekonsekwencja ojca	-.21*		Niekonsekwencja ojca	-.22*	
				Niekonsekwencja matki \times niekonsekwencja ojca	.15	

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

postawa wymagająca matki i ojca oraz niekonsekwencja matki i ojca. Tym wyższy poziom autodeterminacji cechuje badaną młodzież, w im większym stopniu matka okazuje akceptację i wspiera autonomię. Z kolei im bardziej rodzice są nadmiernie wymagający oraz niekonsekwentni, w tym mniejszym stopniu „osobiste dążenia” badanej młodzieży kierowane są przez motywację autonomiczną.

DYSKUSJA

Zdolności w zakresie samoregulacji odgrywają istotną rolę zarówno w rozwoju poznawczym, emocjonalnym, jak i moralnym, a w rezultacie decydują o przystosowaniu społecznym jednostki (Baumeister, Heatherton, Tice, 1994; Schmeichel, Baumeister, 2004; Tangney i in., 2004). Kształtowanie tego rodzaju zdolności wiąże się z procesem internalizacji standardów oraz rozwijaniem sprawności mechanizmów kontroli działania – siły woli (Kochańska, Aksan, 1995; Kuhl, Fuhrmann, 2009; Ryan, Deci, 2000). Pojawiające się we wczesnym okresie życia trudności w kontroli działania stanowią dobry predyktor późniejszych problemów w samoregulacji i w konsekwencji również w przystosowaniu (Block, Block, 1980; Finkenauer, Engels, Baumeister, 2005; Kremen, Block, 1998; Mischel, Shoda, Peake, 1988). Wyniki licznych badań potwierdzają, że szczególnie ważną rolę w kształtowaniu zdolności samoregulacji odgrywa proces socjalizacji. Jednocześnie rezultaty te zgodnie wskazują na korzystne oddziaływanie wychowania wspierającego autonomię, dostarczającego poczucia bezpieczeństwa, ciepła, pozytywnych emocji, a także jasno określonych standardów i wymagań.

Z wynikami tymi wydają się spójne rezultaty badań zaprezentowanych w niniejszym artykule. Przeprowadzone analizy potwierdziły w grupie badanych adolescentów związek większości analizowanych wymiarów postaw rodzicielskich zarówno z deklarowanym przez młodzież stopniem zaspokojenia podstawowych potrzeb postulowanych przez teorię autodeterminacji (Ryan, Deci, 2000), pozio-

mem autonomii motywacji kierującej aktywnością szkolną oraz pozaszkolną, jak i sprawnością mechanizmów kontroli działania – siłą woli. Rezultaty badania 1. pozwalają uznać, że związek postaw rodzicielskich matki i ojca z zaspokojeniem potrzeb: autonomii, przynależności i kompetencji jest różny w zależności od płci dziecka. Rezultaty te podkreślają z jednej strony często niedocenianą w badaniach psychologicznych rolę ojca w procesie rozwoju dzieci, z drugiej potwierdzają, że postawa rodzicielska ojca warunkuje nieco inne właściwości u córek i synów (Plopa, 2008). Ojcowie okazujący ciepło i życzliwość, wspierający autonomię wydają się korzystnie oddziaływać zarówno na zaspokojenie potrzeby autonomii u swoich synów, jak i potrzeby przynależności oraz kompetencji. Jednocześnie wyłącznie w grupie badanych chłopców dla deklarowanego stopnia zaspokojenia tych potrzeb istotne znaczenie miała konstelacja postaw rodzicielskich w zakresie autonomii. Korzystna okazała się konstelacja niejednorodna. Pozytywny związek różnic między postawami matek i ojców a deklarowanym przez chłopców poziomem zaspokojenia potrzeby autonomii wydaje się wskazywać, że dla zaspokojenia tej ważnej potrzeby, jak dowodzą tego Ryan i Deci (2000), wystarczy wspierające w tym zakresie oddziaływanie jednego z rodziców. Z kolei zaspokojenie potrzeby przynależności i kompetencji u chłopców w szczególności zależy od postawy ojca. Ojcowie wspierający autonomię swoich synów, niejako wbrew ograniczającym w tym zakresie oddziaływaniami matek, sprzyjają większemu poziomowi deklarowanego zaspokojenia potrzeby przynależności i kompetencji. Ponadto ojcowie formułujący nadmierne wymagania oraz niekonsekwentni wydają się niekorzystnie oddziaływać zarówno na poczucie przynależności, jak i przekonanie na temat własnych kompetencji u badanych chłopców. Nadmierne wymagania ojca, surowe egzekwowanie poleceń, nakazów, perfekcjonistyczne podchodzenie do wykonywanych przez syna obowiązków, zadań oraz niekonsekwencja związana ze zmiennym stosunkiem ojca do syna i brakiem stabilności

w postępowaniu mogą stanowić elementy psychologicznej kontroli, która negatywnie wiąże się z zaspokojeniem podstawowych potrzeb oraz rozwojem zdolności w zakresie samoregulacji (Soenens, Vansteenkiste, 2005, 2010). W grupie badanych dziewcząt potwierdzono, że okazywanie ciepła i życzliwego zainteresowania oraz wspieranie autonomii przez ojców sprzyja zaspokojeniu potrzeby autonomii oraz przynależności, z kolei przekonanie o własnej kompetencji kształtuje wspierającą autonomię córek matka. Rezultat ten wydaje się zgodny z wynikami badań potwierdzających, że ojcowie odgrywają większą rolę w kształtowaniu sfery emocjonalnej córek (Plopa, 2008).

Rezultaty badania 1. potwierdziły także, że internalizacja wymagań związanych z nauką w szkole w istotny sposób podlega oddziaływaniu postaw rodzicielskich. Ciepło i życzliwe zainteresowanie ze strony matki, ale także wspieranie autonomii przez ojca i matkę sprzyjają autonomicznemu charakterowi motywacji kierującej aktywnością szkolną. Tym samym można uznać, że te pozytywne postawy rodziców w większym stopniu pozwalają na internalizację wymagań związanych z nauką w szkole. Jednocześnie analizy ujawniły negatywną relację między poziomem internalizacji wymagań dotyczących aktywności szkolnej a wyrażającymi tzw. psychologiczną kontrolę, niekonsekwentną oraz nadmiernie wymagającą postawą ojca i matki (Ryan, Deci, 2000, 2008; Soenens, Vansteenkiste, 2005, 2010). Wyniki analizy potwierdziły tym samym, że pozytywne postawy rodzicielskie (ciepło, życzliwość i wspieranie autonomii) w przeciwieństwie do negatywnych postaw rodzicielskich (nadmierne wymagania i niekonsekwencja) łączą się z większym stopniem internalizacji standardów kierujących działaniami. Wniosek ten wspiera również analiza wyników badania 2., która wykazała w zakresie działań związanych z aktywnością pozaszkolną, że akceptacja i wspieranie autonomii przez matkę łączą się z większą integracją standardów działania z „ja” – autonomicznym charakterem realizowanych na co dzień „osobistych dążeń”. Z kolei niekonsekwencja i nadmierne wymagania zarówno matki, jak i ojca sprzyjają

kształtowaniu niskiego poczucia autodeterminacji, czyli słabej integracji standardów z „ja”.

Rezultaty badania 2. potwierdziły także, że pozytywne postawy rodzicielskie wyrażające akceptację i wzmacniające autonomię kształtują silną wolę, czyli wysoką sprawność mechanizmów kontroli działania. Natomiast negatywne postawy rodzicielskie – nadmierne wymagania oraz niekonsekwencja – powodują niską sprawność tych mechanizmów. W przypadku zdolności związanej z wzbudzeniem afektu pozytywnego szczególną rolę odgrywa jednorodna konstelacja postaw w zakresie konsekwentnego podejścia do dziecka. Tylko zgodnie konsekwentne oddziaływania rodziców pozwalają na rozwój wysokiej sprawności w tym zakresie. Z kolei w przypadku sprawności mechanizmów związanych z neutralizacją afektu negatywnego szczególnie ważną rolę wydaje się odgrywać postawa rodzicielska matki. Pozytywnie łączy się zdolność do neutralizacji afektu negatywnego z ciepłem i życzliwym zainteresowaniem okazywanym przez matkę i ojca, a także wspieraniem autonomii przez matkę. Negatywnie natomiast wydaje się oddziaływać zarówno niekonsekwencja matki, jak i formułowanie nadmiernych wymagań. Zdolność neutralizacji afektu negatywnego ma szczególne znaczenie w sytuacjach codziennych przykrości, porażek, a poradzenie sobie z negatywnym afektem pozwala podjąć decyzję o działaniu zgodną z własnymi preferencjami. Dlatego dla rozwijania sprawności w tym zakresie znaczenie ma kształtowanie autonomii, które pozwala na określenie własnych preferencji, możliwości, a także zdobycie samodzielności w kwestii regulacji afektu (Kuhl, Keller, 2008). Niekonsekwentna postawa zwiększa stopień nieprzewidywalności otoczenia, z kolei postawa nadmiernie wymagająca może się przyczynić do licznych niepowodzeń i porażek, tym samym obie te postawy osłabiają efektywność kontroli wolicjonalnej (Marszał-Wiśniewska, 2001).

Zaprezentowane badania miały charakter korelacyjny, co z pewnością skłania do ostrożności w interpretacji uzyskanych rezultatów, szczególnie we wskazywaniu kierunku za-

leżności między analizowanymi zmiennymi. Badanymi byli adolescenty i można się spodziewać, że postawy rodzicielskie ujawniane przez matkę i ojca stanowią również pewnego rodzaju reakcję na funkcjonowanie badanej młodzieży. Chociaż rezultaty innych badań wydają się potwierdzać, że to pozytywne postawy rodzicielskie sprzyjają internalizacji standardów oraz kształtowaniu sprawności mechanizmów kontroli działania, w dalszych poszukiwaniach powinno się w większym stopniu wziąć pod uwagę wzajemną interakcję między postawami rodzicielskimi a funkcjonowaniem dzieci. Warto także uwzględnić grupy badanych w młodszym wieku, jak i włączyć metody eksperymentalne. W badaniach zaprezentowanych w artykule nie uwzględniono ponadto innych zmiennych osobowych, takich jak np. temperament, który w koncepcji Rothbart i Derryberry'ego (1981) jest istotnym czynnikiem odpowiedzialnym za kształtowanie zdolności w zakresie samoregulacji. Konkludując, można uznać jednak, że rezultaty dwóch badań przedstawionych w artykule stanowią wstępne potwierdzenie koncepcji teoretycznych oraz wyników badań empirycznych

podkreślających doniosłą rolę procesu socjalizacji w kształtowaniu zdolności do samoregulacji. Postawy rodzicielskie matki i ojca wiążą się zarówno ze stopniem internalizacji standardów działania, jak i sprawnością mechanizmów kontroli działania, czyli siłą woli. Wspieranie autonomii i akceptacja okazywana dziecku przez rodziców kształtują zdolność do działania w większym stopniu na podstawie wewnętrznych mechanizmów regulacyjnych bez konieczności stosowania presji i przymusu. Wynika to z korzystnego oddziaływania tego rodzaju pozytywnych postaw rodzicielskich na proces integracji standardów z „ja” oraz rozwijania siły woli. Nadmierne wymagania i niekonsekwencja, stanowiąc elementy kontroli psychologicznej stosowanej przez rodziców wobec dziecka, przyczyniają się do ukształtowania samokontroli jako dominującego typu kontroli działania, którego skuteczność wymaga nieustannego stosowania presji, przymusu i który to na ogół wiąże się z niską efektywnością działania i niekorzystnym wpływem na ogólne funkcjonowanie jednostki (Beckmann, Kellmann, 2004; Fuhrmann, Kuhl, 1998; Kuhl, Fuhrmann, 2009).

PRZYPIS

¹ Badania relacjonowane w tym artykule były częściowo finansowane z grantu badawczego MNiSW Nr 2820/B/H03/2010/39.

BIBLIOGRAFIA

- Allport G.W. (1988), *Osobowość a religia*. Warszawa: Wydawnictwo PAX.
- Baumeister R.F., Heatherton T.F., Tice D.M. (1994), *Losing Control: How and Why People Fail at Self-regulation*. San Diego, CA: Academic Press.
- Beckmann J., Kellmann M. (2004), Self-regulation and Recovery: Approaching an Understanding of the Process of Recovery from Stress. *Psychological Reports*, 95, 1135–1153.
- Block J.H., Block J. (1980), The Role of Ego Control and Ego Resiliency in the Organization of Behavior [w:] W.A. Collins (red.), *Development of Cognitive, Affect, and Social Relations: The Minnesota Symposium in Child Psychology*, 39–101. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Eisenberg N., Smith C.L., Sadovsky A., Spinrad T.L. (2004), Relations with Emotion Regulation, Adjustment and Socialization in Childhood [w:] R.F. Baumeister K.D. Vohs (red.), *Handbook of Self-regulation. Research, Theory, and Applications*, 259–282. New York: The Guilford Press.
- Emmons R. A. (1998), *The Psychology of Ultimate Concerns*. New York: Guilford Press.

- Finkenauer C., Engels R.C.M., Baumeister R.F. (2005), Parenting Behaviour and Adolescent Behavioural and Emotional Problems: the Role of Self-control. *International Journal of Behavioral Development*, 29, 1, 58–69.
- Fuhrmann A., Kuhl J. (1998), Maintaining a Healthy Diet: Effects of Personality and Self-reward Versus Self-punishment on Commitment to and Enactment of Self-chosen and Assigned Goals. *Psychology and Health*, 13, 651–686.
- Joussemet M., Landry R., Koestner R. (2008), A Self-determination Theory Perspective on Parenting. *Canadian Psychology*, 49, 3, 194–200.
- Kästele G. (1988), Genetic and Environmental Determinants of Failure-related Action- and State Orientation in Comparison with other Personality Characteristics. Germany: University of Osnabrück. Nieopublikowana praca doktorska.
- Kielar-Turska M. (2011), Wiedza o rozwoju w poznawaniu człowieka. Mowa powitalna podczas XX Ogólnopolskiej Konferencji Psychologii Rozwojowej.
- Kochanska G., Aksan N. (1995), Mother-child Mutually Positive Affect, the Quality of Child Compliance to Requests and Prohibitions, and Maternal Control as Correlates of Early Internalization. *Child Development*, 66, 236–254.
- Kochanska G., Coy K.C., Murray K.T. (2001), The Development of Self-regulation in the First Four Years of Life. *Child Development*, 72, 1091–1111.
- Koestner R., Horberg E.J., Gaudreau P., Powers T., Di Dio P., Bryan Ch., Jochum R., Salter N. (2006), Bolstering Implementation Plans for the Long Haul: The Benefits of Simultaneously Boosting Self-concordance or Self-efficacy. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 11, 1547–1558.
- Kremen A.M., Block J. (1998), The Roots of Ego-control in Young Adulthood: Links with Parenting in Early Childhood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 4, 1062–1075.
- Kuhl J. (2000), A Functional-design Approach to Motivation and Self-regulation: The Dynamics of Personality Systems Interactions [w:] M. Boekaerts P.R. Pintrich M. Zeidner M. (red.), *Handbook of Self-regulation*, 111–169. San Diego: Academic Press.
- Kuhl J., Fuhrmann A. (2009), Decomposing Self-regulation and Self-control: The Volitional Components Checklist [w:] J. Heckhausen C. Dweck (red.), *Life Span Perspectives on Motivation and Control* (s. 15–49) Cambridge: Cambridge University Press.
- Kuhl J., Keller H. (2008), Affect-regulation, Self-development and Parenting: A Functional-design Approach to Cross-cultural Differences [w:] R.M. Sorrentino S. Yamaguchi (red.). *Handbook of Motivation and Cognition Across Cultures*, 19–48. Academic Press Elsevier Publications.
- La Guardia J.G., Ryan R.M., Couchman C.E., Deci E.L. (2000), Within-person Variation in Security of Attachment: A Self-determination Theory Perspective on Attachment, Need Fulfillment, and Well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 367–384.
- Marszał-Wiśniewska M. (2001), Wychowawcze uwarunkowania orientacji na stan: jak można nie wykształcić silnej woli. *Przegląd Psychologiczny*, 44, 4, 479–494.
- Marszał-Wiśniewska M. (2002), Adaptacja Skali Kontroli Działania J. Kuhla (ACS-90). *Studia Psychologiczne*, 40, 77–102.
- Mischel W., Ayduk O. (2004), Willpower in a Cognitive-Affective Processing System. The Dynamics of Delay of Gratification [w:] R.F. Baumeister K.D. Vohs (red.), *Handbook of Self-regulation. Research, Theory, and Applications*, 99–129. New York: The Guilford Press.
- Mischel W., Shoda Y., Peake P. (1988), The Nature of Adolescent Competencies Predicted by Preschool Delay of Gratification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 687–696.
- Mądrzycki T. (2002), *Osobowość jako system tworzący i realizujący plany życiowe*. Gdańsk: Wydawnictwo UG.
- Obuchowska I. (2009), Adolescencja [w:] B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.). *Psychologia rozwoju człowieka*, 163–201 Warszawa: PWN.
- Płopa M. (2008), *Psychologia rodziny. Teoria i badania*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

- Rothbart M.K., Derryberry D. (1981), Development of Individual Differences in Temperament [w:] M.E. Lamb, A.L. Brown (red.), *Advances in Developmental Psychology*, 37–96. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Rueda M.R., Posner M.I., Rothbart M.K. (2004), Attentional Control and Self-regulation [w:] R.F. Baumeister, K.D. Vohs (red.), *Handbook of Self-regulation. Research, Theory and Applications*, 283–300. New York: The Guilford Press.
- Ryan R.M., Connell J.P. (1989), Perceived Locus of Causality and Internalization: Examining Reasons for Acting in Two Domains. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 749–761.
- Ryan R.M., Deci E.L. (2000), Self-determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-being. *American Psychologist*, 55, 68–78.
- Ryan R.M., Deci E.L. (2008), From Ego Depletion to Vitality: Theory and Findings Concerning the Facilitation of Energy Available to the Self. *Social and Personality Psychology* 2, 702–717.
- Schmeichel B.J., Baumeister R.F. (2004), Self-regulatory Strength [w:] R.F. Baumeister, K.D. Vohs (red.), *Handbook of Self-regulation. Research, Theory, and Applications*, 84–98. New York: The Guilford Press.
- Soenens B., Vansteenkiste M. (2005), Antecedents and Outcomes of Self-determination in 3 life Domains: The Role of Parent’s and Teacher’s Autonomy Support. *Journal of Youth and Adolescence*, 34, 6, 589–604.
- Soenens B., Vansteenkiste M. (2010), A Theoretical Upgrade of the Concept of Parental Psychological Control: Proposing new Insights on the Basis of Self-determination Theory. *Developmental Review*, 30, 74–99.
- Sosnowski T. (2010), Analiza interakcji zmiennych kategoryalnych i ciągłych. *Psychologia Społeczna*, 5, 2–3 (14), 162–190.
- Tangney J.P., Baumeister R.F., Boone A.L. (2004), High Self-control Predicts Good Adjustment, Less Pathology, Better Grades, and Interpersonal Success. *Journal of Personality*, 72, 271–322.